

Píše Michael Špirit

(E*forum, 07. 12. 2016)

Publikace **Česká cikánská rapsodie**, kterou v říjnu vydala pražská Triáda, je neporovnatelným editorským, nakladatelským a typografickým počinem, který přichází s vyhraněnou kritickou výpovědí o naší historii i historiografii. Cílem následujících řádek nemůže být pokus o celkové zhodnocení, nýbrž jen pohled na povrchovou strukturu mnohorozměrného díla.

Práci tvoří tři svazky (celkem přes 1300 stran) podepisované jednotně dvojicí autorů Josef Serinek – Jan Tesař. První z nich, český Rom (1900–1974), se po útěku z koncentračního tábora v Letech v září 1942 stal významným odbojářem-partyzánem na českomoravské Vysočině. Druhý z autorů, historik (nar. 1932) a od roku 1961 člen Československého výboru pro dějiny protifašistického odboje, ustaveného ve Vojenském historickém ústavu, zaznamenal v letech 1963–1964 během osmnácti setkání Serinkovy ústní vzpomínky od první světové války do posledních měsíců války druhé, s těžištěm v letech 1942–1945, jimž vypravěč věnoval nejzevrubnější pozornost.

Prvních šest sezení nahrával Tesař na magnetofon a záznam poté zkráceně přepsal do strojopisu. (V publikaci se o tom výslovně nepíše, ale předpokládáme, že „zkrácená podoba“ záznamu znamená redakci orálního projevu, zbaveného těch rysů, které při ústní komunikaci vlastně „neslyšíme“, ale při písemné fixaci je vnímáme jako rušivé. Je to jakoby samozřejmý, současně ale nesmírně náročný postup, který vyžaduje od přepisovače schopnost citlivého „překladačského“ umění.) Magnetofonový záznam Serinkova projevu je dnes nezvěstný. Další setkání nahrávána už nebyla, Tesař začal zapisovat Serinkovo líčení ručně.

Vzpomínky tvoří centrální část prvního svazku České cikánské rapsodie (s. 19–294). Podle jednotlivých sezení jsou rozčleněny do osmnácti kapitol, v jejichž textu je jednak vyznačováno původní stránkování přepisu magnetofonového záznamu a rukopisného zápisu, jednak jsou v něm indexována místa, která Tesař komentuje. Dolní ukazatel značí poznámky k materiální podobě textu, které jsou vysazeny pod čarou hned na příslušné stránce. Jejich malý počet (zpravující např. o čitelnosti zápisu, jeho vnitřním značkování nebo o porušení rukopisu) je výmluvnou zprávou o spolehlivosti Tesařových dokumentů: když se k nim jejich autor po čtyřiceti letech při přípravě edice pro Triádu vrátil, nijak pracně je rekonstruovat nemusel, neboť byly zjevně srozumitelné. Horní index v textu Serinkova vyprávění, sázený tučně, pak vede čtenáře ke komentářům obsahu textu a k jeho kritice. Ty tvoří druhý svazek Rapsodie (639 stran).

Faksimile části Tesařova rukopisu (sv. I, s. 16) ukazuje, že Serinkovo líčení nebylo zaznamenáváno stenograficky, nýbrž běžným zápisem s občasnými elipsami. Do tohoto úseku textu, který tvoří cca dvě třetiny jeho celkového rozsahu, vypouštěně části slov či vět editor pro dnešní vydání doplňoval. Nevíme, jak rychle Serinek mluvil, ale Tesař ve svých komentářích a v dalších doprovodných textech Rapsodie průběžně upozorňuje na to, že sám do vypravování nijak nezasahoval, a svůj zápis opakovaně nazývá „autentickým textem“. Protože občas použije i sloveso „diktovat“, vyplývá z toho, že Serinek zřejmě nepromlouval bezuzdně, nýbrž soustředěně, s ohledem na posluchače a jeho tempo zapisování.

Tato soustředěnost se projevuje stylovou jednotou mezi prvními sezeními, přepisovanými podle magnetofonu zkráceně do strojopisu, a zbývajících schůzkami, jež Tesař zaznamenával „naživo“ v rukopisu. Onu jednotu určuje prostota vyprávění s převažujícími kratšími větami, v souvětích zpravidla v souřadném vztahu, v nichž nejnapadnějším jevem jsou časté ukazovací prostředky prostorové a personální. Např. v pasážích po smrti druha Jarka při útěku z Let: „My byli na sebe tak zvyklí! Já ho kolikrát v noci ve snu budil, že už musíme jít, a pak jsem se vzbudil a plakal jako dítě. Jindy jsem si sehnal dost jídla, ale najednou jsem nemohl jíst, nechal jsem všechno tam a hladu jsem měl plno. Vždyť on mne ošetřoval, slyšel za mne, viděl za mne a všechno. ... Tam v tom lese jsem zůstal v nějakém dolíku vymletém od vody. U toho strážního domku jsem dostal také krabičku sirek, tak mne hlad dohnal k tomu, že jsem si udělal opatrný oheň. Tohle bylo už asi na Bílou sobotu. Rozdělil jsem si ty brambůrky na třikrát, po pěti na den. V popeli jsem je upekl, nečistil a snědl. Na ty velikonoce nikdy nezapomenu, jak jsem plakal, když jsem vzpomínal na Jarka“ (I, 102 a 104).

Tesařovy slovní či větné doplňky do původního zápisu jsou v Serinkově vyprávění sázeny kursivou („Ještě *jednou* jsem se ptal, bouchačku v ruce – a když se žádný nepřiznal, *řekl jsem*, že mají deset minut a že chci, aby se přiznali ti, co byli ve Hříšti. *To byla* poslední lhůta“, I, 214). Při prvním nahlédnutí do textu to může vyvolat pochybnosti o plynulosti četby, ale po několika minutách čtení, při stálejším kontaktu s tištěným záznamem je nejistota zahlazena: kursiva četbě nepřekáží a současně zachovává viditelnou informaci o Tesařově dodatečné úpravě rukopisu, a tedy i o jisté fázi jeho kritiky. Podobně funkčně vyřešil autor grafické úpravy Jakub Troják i výše zmíněné dvojí indexování textu a vyznačování původní paginace strojopisu, resp. rukopisu. (Taková úprava mj. ukazuje, jak zbytečné jsou obavy českých nakladatelů před výskytem jakýchkoli jiných znaků než těch písmenných, které tvoří zrcadlo sazby.)

Nápaditá, a přitom jednoduchá typografie České cikánské rapsodie současně orientuje v obsahu všech tří knih. Serinkovo vyprávění je sázeno patkovým písmem, rovina Tesařova pojednání fontem bezpatkovým (J Baskerville vs. John Sans Střešovické písmolijny). Vztah mezi oběma pásmy ovšem přesahuje běžnou relaci vydávaného textu a jeho komentáře. Tesař své zaujetí, vášně a zápas dává cele do služeb Serinkova líčení. Ze svého narativu nesestavuje sošnou monografii, ale vede několikaúrovňovou

rozpravu, která umožňuje vstup v zásadě z jakéhokoli bodu.

Komentáře k Serinkovým vzpomínkám, jež tvoří druhý svazek Rapsodie, lze číst „chronologicky“ dle jednotlivých indexů hlavního textu, ale srovnatelný užitek může skýtat i jejich separátní četba, při níž pramenný výzkum, vlastní hypotézy, poznávání Serinka nebo věcná, ironická, abruptní či rozlícená zakončení jednotlivých paragrafů vyniknou možná ještě víc. Jiný, „příčný“ typ komentáře představuje kromě úvodů a závěrů obou prvních svazků především slovník Postavy Serinkova příběhu (I, 397–434), tj. na jednotlivých biografiích de facto konjunkce vyprávění a komentáře, s nimiž je slovník komfortně proodkazován. Třetí svazek Rapsodie přináší jednak mapy, tabulky a diagramy o vysočinských partyzánech, jednak – a především – Tesařovu studii Serinkovské inspirace (s. 29–191), v níž autor předkládá své původní pojetí ozbrojeného odboje a bilanci jeho promarněných příležitostí na československém území.

Průvodním jevem Tesařovy strhující stylistické kondice je i polemická řečavost vůči poměrům po listopadu 1989, jež autor v zásadě staví naroveň normalizační době. Nedá se s tím zřejmě nic dělat, je to v různé míře součástí autorské stylizace všech Tesařových knih vydaných po roce 1990, a všechny jsou přitom skvělé. – Dlouho jsem si myslel, že sukus autorovy osobnosti by mohla vyjadřovat věta z Mnichovského komplexu (ps. 1989, vyd. 2000): „Nikdo si nesmí myslet, že může existovat francouzský pocit viny; něčeho takového jsou schopni snad jedině Němci.“ Raduju se z toho, že skoro pokaždé, když otevírám Českou cikánskou rapsodii, nacházím srovnatelné nebo ještě lepší. Jedna z nich: „Zjistit cokoli konkrétního o Štainerově pobytu a činnosti v určitou chvíli je pro dnešního historika bezmála stejně těžké jako za války pro gestapo. Podstatný rozdíl je v tom, že dnešní historik nepochybuje, že Štainer byl vždy ve středu dění, kdežto gestapu podle všeho sama tato skutečnost zůstala utajena.“

www.ipsl.cz